

היסטוריה של ההגירה היהודית

סקוט אורי

גור אלרואי, המהפכה השקטה: ההגירה היהודית מהאימפריה הרוסית, 1875-1924, מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, ירושלים, 2008, 281 עמודים.

ספרו של גור אלרואי הוא מחקר פורץ דרך בעל תרומה משמעותית הן לחקר ההיסטוריה היהודית, הן ללימודים האמריקניים והן לחקר ההגירה. מדובר באחד הספרים החשובים שנכתבו על מה שמכונה 'ההגירה הגדולה' של כ-2,500,000 מיליון יהודים ממזרח אירופה ליעדים שונים בעולם החדש – מדרום אפריקה עד קנדה – ויש לשבח את המחבר על הרעיונות המקוריים בספרו, על המחקר היסודי ועל הדרך שבה הוא מציג את גילוייו המחקריים.

בדומה למחקרים מצוינים אחרים, אלרואי פותח בשאלה היסטורית פשוטה לכאורה: מדוע בסוף המאה התשע-עשרה ותחילת המאה העשרים, למעלה משליש מהקהילה היהודית הגדולה בעולם החליטה לעזוב את מזרח אירופה ולנדוד לטובת חופים רחוקים? במסגרת מאמציו לשפוך אור על 'מהפכה שקטה' זו מעלה אלרואי שאלות מהותיות על תהליך ההגירה שבמהלכו אחד מכל שלושה יהודים עשה את דרכו לעולם החדש. כך הייתה יהדות מזרח אירופה לקהילה בינלאומית המורכבת מקהילות סובבות עולם מאוסטרליה לאמריקה, מארגנטינה לפלשתינה (עמ' 15, 21).

יכולתו של אלרואי לשאול שאלות טובות על הטרנספורמציה שכה השפיעה על יהודים בעת החדשה מציינת את תרומתו ואת חיוניותו האקדמית של מחקר זה. בשעה שאלרואי המחבר שואל שאלות בסיסיות אך חיוניות, אלרואי ההיסטוריון מיומן לא פחות בשדה ההיסטוריה החברתית. שילוב זה בין שאלות קרדינליות לחומר ארכיוני רב הופך את המחקר הזה ליקר ערך. על ידי קריאת מקורות מאוספים שונים באמריקה, באירופה ובישראל, העוסקים בהגירה של יהודים רבים וניתוחם, הצליח אלרואי לחבר היסטוריה

משכנעת ובנויה כהלכה על אותם יהודים שבחרו לעזוב את מזרח אירופה בחיפוש אחר שדות ירוקים יותר.

לאחר הצגת השאלות המרכזיות של ספרו, המחבר ממשיך ושואל מדוע יחידים היגרו, מי בחר להגר, ואיך ההגירה התבצעה בפועל. בתשובה על אחת מהשאלות הוותיקות בהיסטוריוגרפיה היהודית המודרנית, מראה אלרואי באופן משכנע שהמצב הכלכלי המתדרדר במזרח אירופה היה סיבה מרכזית לגל ההגירה חסר התקדים של השנים 1875-1924. בעזרת נתונים רבים מראה אלרואי איך פיצוץ אוכלוסין, שינויים במשלחי יד ותיעוש שינו באופן יסודי את חייהם של יהודים רבים במזרח אירופה ויצרו משבר קיומי לרבים מהם (עמ' 25, 41). פרט לקשיים הכלכליים, גורם רב חשיבות אחר שתרם להגירה הגדולה היה האלימות האנטי-יהודית, ובעיקר מה שקרוי הפוגרומים נגד יהודים. אולם אלרואי מצביע, תוך הסתייעות בנתונים, על כך שההגירה לא הייתה קשורה בהכרח באופן ישיר לאלימות אנטי-יהודית, כי אם לשינויים דמוגרפיים וברמת החיים (עמ' 51). בשונה מההיסטוריוגרפיה המסורתית, אלרואי גורס כי 'הפוגרומים לא היו גורם ישיר לנדידה ההמונית, אלא גורם עקיף שהחריף את המצוקה הכלכלית בתחום המושב' (עמ' 49, ראו גם עמ' 53).

לאחר שהפריך את מיתוס המנוסה היהודית עקב מהומות אנטי-יהודיות במזרח אירופה, נעזר אלרואי במערך מקורות מרשים על מנת לדון בהיקף הריאלי של ההגירה היהודית. שלא כמו מחקרים אחרים הבוחנים את ההגירה היהודית מנקודת המבט של מדינת היעד, מתרכז אלרואי בנקודת המבט של מדינות המוצא, במזרח אירופה. התוצאה היא ניתוח משכנע של ההגירה היהודית כתופעה בינלאומית שהשפיעה על החיים היהודיים בלא פחות משש יבשות. כדי לאשש את טיעונו מציג המחבר נתונים מספריים של מהגרים יהודים ליעדים שונים (אמריקה, קנדה, ארגנטינה, אוסטרליה, דרום אפריקה וארץ ישראל) במהלך הרבע הראשון של המאה העשרים (עמ' 66, 68). אף על פי שמספרים עלולים לעתים להטעות, הנתונים שהוא מציג מציבים את ההגירה היהודית ממזרח אירופה בהקשרה המתאים, הבינלאומי, בשעה שיהודי מזרח אירופה נפוצו לארבע כנפות תבל.

אלרואי ממשיך במחקרו המלומד בהעלאת שאלות מהותיות נוספת, כגון: כיצד היגרו? מנין באו? והאם היה קשר בין מקום מוצאם של המהגרים ליעדם הסופי? על ידי השוואה בין נתונים שונים אנו למדים, למשל, כי בשעה ש-78 אחוז מן המהגרים היהודים מאזור ורשה בשנים 1910-1911 הגיעו לניו יורק, רק 39 אחוז מהמהגרים היהודים מאזור קייב בחרו ב'תפוח הגדול' כביתם החדש ו-21 אחוז נוספים ממהגרי אזור קייב בחרו להתיישב בפילדלפיה, 'עיר אחוות האחים', ואילו 17 אחוז בחרו בשיקגו, 'עיר הרוחות', להיות להם לביתם החדש (עמ' 81). לגבי התיישבות יהודים בצדו השני של הגלובוס, בדרום אפריקה למשל, אנו למדים שעשרים אחוז מהמהגרים החדשים הגיעו מאזור קובנה ו-35 אחוז נוספים מאזור פוניבז'. ובשעה שלמעלה מ-55 אחוז מהיהודים שהתיישבו בדרום אפריקה באו מליטא, כמעט ארבעים אחוז מהיהודים שהתיישבו בפלשתינה העות'מאנית

באו מה'פרובינציות הדרומיות' של האימפריה הרוסית (עמ' 83-84). על סמך דוגמאות אלה ואחרות אלרואי טוען בצורה משכנעת כי 'קיים קשר ברור בין מקום מגורים לבחירת ארץ יעד' (עמ' 100).

דיונים אלה במגמות הדמוגרפיות והחברתיות מלוות בתוכנות על החוויות האישיות של הנוסעים למן ראשית מסעם עד להגעתם ליעדם. שוב, בהסתמך על מגוון רחב של מקורות, אנו לומדים באופן בסיסי על תהליך ההגירה עצמו, כמו גם על חווייתם של מיליוני מהגרים יהודים. גם כאן המחבר אינו מהסס להתמודד עם מיתוסים היסטוריים ועם נוסטלגיה יהודית. כך אפשר לקרוא בספר על סוכני נסיעות נוכלים, על רעיות שננטשו, ועל הרפתקאות בים וביבשה ובהן דרכים להשגת דרכונים, גניבת גבולות וכדומה. המחבר מתאר גם מה ציפה למהגרים בנמלי גרמניה ומה עבר עליהם במסע עצמו. גם כאן מתגלה מחבר הספר במיטבו בשעה שהוא דן בהיבטים הבסיסיים של חוויית ההגירה מקבלת ההחלטה ועד למסע הימי המפרך שהיה מנת חלקם של רוב רובם של 2,500,000 המהגרים היהודים.

ספר זה הוא תרומה חשובה למספר גדל והולך של מחקרים העוסקים בחברה ובהיסטוריה יהודית מודרנית הזמינים לחוקרים, לסטודנטים ולקוראים עבריים. חוקרי תולדות יהודי ארצות הברית, כמו גם חוקרי יהדות מזרח אירופה ולימודי ישראל, ימצאו בו עניין רב. מעל לכול הספר מפנה את אור הזרקורים ההיסטורי אל פרק חשוב בהיסטוריה היהודית, שלרוב מוצג כהקדמה לנרטיבים היסטוריים גדולים יותר של גאולה: הסיפור האמריקני של הגירה, אינטגרציה והצלחה, והסיפור הישראלי של עלייה, לידה מחדש ועצמאות. בדומה לכותר הספר, מהפכה שקטה זו פועלת וחותרת תחת הפיתוי התמידי לשעבר את העבר להווה, וזו תרומתו החשובה ביותר של הספר לחקר היסטוריה יהודית וישראלית בעברית.